

AZ EGYSÉGES JOGOSÍTÁSÚ KÖZÉPISKOLAI RENDSZER.*

I.

Legújabbán a középiskolai kérdés terén egy új eszme kezd mind nagyobb jelentőségre vergődni: a középiskolák *egységes jogositása*, világosabban szólva: *egyenlő jogositása*. E gondolat sem magyar termék. *Bréal*, a kitünő francia pædagogus, 1884-ben már második kiadásban megjelenő egyik munkájában ** hasonló tervvel lép föl. A kérdés már a francia kamara elé is került, hol *Legrand* képviselő tett indítványt az enseignement secondaire classique (gymnasium) és az enseignement secondaire modern (reáliskola) egyenlő jogositása érdekében, s indítványát kemény vita után csak öt szótöbbséggel vetették el (256 ellene, 251 mellette). — A németeknél is mindinkább kezd terjedni az egyenlő jogositás eszméje. *Paulsen*, a német középiskolai oktatás fejlődésének kiváló történetírója, szintén mellette van, bár egyelőre csak a gymnasium és reál-gymnasium jogositása mellett. Az 1890-iki nagy iskolaértekezlet még tovább ment, midőn kimondta, hogy a jogositások ügyének múlhatatlan reformjánál arra kell törekedni, hogy a reális és a humánus képzés lehetőleg egyenlő értékűnek vételessék. A múlt évben meg az *Allgemeiner deutscher Realschulmänner-Verein* mondta ki, hogy szükségesnek tartja minden teljes középiskola egyenlő jogositását. — Nálunk a görög vita óta *Heinrich Gusztáv* volt ez eszmének mind buzgóbb hirdetője a Közokt. Tanácsban, enquete-eken. De míg külföldön a kérdés csupán a meglevő iskola-fajok jogositásának többé-kevésbé széles körű kiterjesztésére szorítkozott, addig nálunk a középiskolai oktatás rendszerének a reformját jelentette. *Kármán* hirdette először nagyobb nyilvánosság előtt ez eszmét a millenniumi tanügyi kongresszus középiskolai szakosztályában. A szakosztály, majd az összes ülés is magáévá tette aztán a következő határozati javaslatát: «Társadalmi vagy tanulmányi jogosultságuk tekintetében a középiskolák különböző

* A Pædagogiai Társaság 1898 májusi ülésén tartott felolvasás.

** Excursions pædagogiques, Paris.

agai közt minden különbség megszüntetendő.» Azóta *Wlassics*, jelenlegi közoktatási miniszterünk, szintén magáévá tette az egységes jogosítás gondolatát, sőt az Orsz. Közokt. Tanácshoz intézett múlt évi leiratában már véleményadásra is felszólította a Tanácsot az egyenlő jogosítású középiskolai rendszer kérdésében; a Tanács állandó bizottsága már el is készült javaslatával, az összes ülés is az egységes jogosítású rendszer mellett foglalt állást. A középiskolai tanügyi közvélemény azonban — nem számítva egy-két tételes kijelentést — még nem foglalkozott e nagy fontosságú kérdéssel. Legyen szabad nekem mai felolvasásommal ezennel megindítani az eszmecserét.

Az egyenlő jogosítású középiskolai rendszer a középiskolai kérdés fejlődésének egy újabb stadiuma, mely főleg a jogosításokért folytatott meddő iskolaharczot akarja megszüntetni. A reáliskolának teljes középiskolává történt kifejlődése után először a classikus ó-kori és a modern műveltségnek *nevelő értéke* és középiskolai oktatásának jogossága körül folyt a harc a két középiskola közt, mely harcba csakhamar belevegyült a főiskolai tanulmányokra való *jogosításért* való harc is. E hosszú harcznak az lett az eredménye, hogy a gymnasium tanulmányi rendje lassankint egészen átalakult: eleinte teljes épségében megtartván a classikus tanulmányokat is, egyszerűen beleszorítja tantervébe a természet-tudományok és a matematika nem kis mennyiségű disciplináit, mi által hallatlan túlterhelést idéz elő főleg Németországon; azután a classikus tanulmányokból mind többet és többet enged, egészen addig a fokig, a hol az már megszűnik tanulmány lenni a szó igazi értelmében, hanem inkább csak reminiscenciája lesz a valódi ó-classikai tanulmányoknak, a minék már úgy szólván alig van számbavehető értéke. Ily alakot öltött a gymnasium az 1849-iki Organisationsentwurf óta Ausztriában és utána nálunk is. Ez átalakulással a gymnasium megtarthatta régi kiváltságos helyzetét, hogy egyformán jogosított minden főiskolai tanulmányra, de elvesztette humanistikus jellegét. Az osztrák és a magyar gymnasium nem humanistikus középiskola, hanem igazi egységes középiskola. Maga *Paulsen* jellemzi így *Bonitznak* 1849-iki osztrák alkotását,* melyet Poroszországban,

* Geschichte des gelehrten Unterrichts, 2-te Auflage, II. Band. Leipzig, 1897.

midőn később ott vette át a középiskolák vezetését, sehogy sem tudott megvalósítani. A poroszok is engedtek a classikus nyelvek tanulmányából a reáliák és modern nyelvek javára, de tönkretenni nem engedték az ó-classikai tanulmányokat.

A reáliskolai ügy is változáson ment át a harc folyamában. A reáliskola ugyan megmaradt annak, a mi volt; de egy új formája keletkezett a reálgymnasiumban, mely helyet adott tantervében a római classikusok tanulmányának is, *a nélkül azonban, hogy ezzel jogosításban nyert volna.* Így aztán a harc a két iskola között meg nem szűnt; már magára az iskolák munkásságára is bénítólag kezdett hatni, azért mind többen akadtak — humanisták úgy, mint reálisták — a kik a békét és az iskola nyugodt munkásságát többre becsülték magánál a tanulmányi rendnél is, s hajlandók voltak engedni a tanterv követelményeiből a béke kedvéért. Így jött létre ismét Németországban, a középiskola classikus hazájában, *az egységes középiskola* eszméje, mely csakhamar bejárta az egész művelt világot, nálunk is sok követőre talált. Ezt tarthatjuk a középiskolai kérdés második stadiumának az újabb korban.

Az egységes középiskola eszméjét nem annyira a közművelődés érdeke hozta létre, mint inkább az a sociális érdek, mely a jogosításokhoz fűződött. Utóvégre tisztán közművelődési szempontból tekintve a dolgot a gymnasium álláspontja ép oly jogos volt, mint a reáliskoláé, bár bizonyos tekintetben mindkettő egyoldalú. Az egységes középiskola eszméjének azonban nem amaz egyoldalúság megszűntetése volt igazi oka. Ezzel igyekeztek ugyan megokolni az egységet az iskolázás szervezetében, de ez csak másodrendű, nem is alapos ok volt. Igazi oka az volt, hogy minden középiskola egyformán jogosítson a főiskolai tanulmányokra, ne nyomja el egyik a másikat, különösen a gymnasium a reáliskolát, s ezzel megszűnjék a harc, legyen béke.

A teljesen egységes, elágazás nélküli középiskola kivihetlenségét a mai sokoldalú, gazdag közművelődési viszonyok közt csakhamar mindenfelé belátták. A társadalom sociális érdekeinek ez felelt volna meg legjobban, de korántsem a nemzetek culturális érdekeinek. Az egységes középiskolának másik formája — a közös törzsön kívül kétfelé vagy háromfelé elágazó facultativ tanfolyamokkal — a közművelődés közvetlen érdekeinek a szempontjából kevésbé kifogásolható, de annál inkább szokták hibáztatni didak-

tikai és fegyelmi szempontból. Azt hozzák föl ellene, hogy megbontja az iskola egységes szellemét; csökkenti az egyes tanulmányok nimbusát, mert válogatásra, illetéktelen kritikára hívja föl a szülőt és tanulót; tehetetlenné teszi a sikeres módszeres eljárást a tanításban, mely ismertből lassankint halad az ismeretlenre, folyton számon kérve a növendékektől már meglevő ismereteiket, s ezekhez fűzve az új ismeretet, mely eljárás különböző tanulmányágakat tanuló növendékeknél alig lehetséges. — Ez ellenvetések bizonyára nem alap nélküliek. Sem fegyelmi, sem didaktikai tekintetben nem lehet ideális állapotnak tartani a tanulók folytonos vándorlását egyik teremből a másikba, vagy a különböző ismeretanyagot, melyet a közös tanulmányi órákra magokkal hoznak a különböző elágazásokból. Ott, a hol egy városban több középiskola van, mindenesetre helyesebb volna az elágazások számára külön iskolákat rendezni be. A hol azonban csak egy középiskola van, ott bizonyára kisebb baj volna az elágazás, mint a tanulóknak időelőtti pályaválasztásra kényszerítése. Általán az elágazó tanfolyamok veszedelmét kellő tapasztalat híján túlozni szokták azok, a kik minden áron a régi rendszert akarják fentartani. A mi görögpótló tanfolyamunk, melynek pedig a tanterve csakugyan igen gyöngye munka, korántsem igazolja a veszedelmeket. Az igazgatóknak volt vele legtöbb bajuk a tanulók vándorlásából származó zavarok miatt. Pædagogiai tekintetben a baj éppen nem jelentékeny. A különböző előkészültség, a mit az egyik és a másik tanfolyam növendékei a közös órákra (különösen magyar órára) hoznak, nem okoz számbavehető nehézséget. Utóvégre meg kell gondolnunk, hogy felső osztályokban, a tanulmányok előrehaladottabb stadiumában az inductiv módszer eljárása is más, mint a kezdő fokon. A különböző előismereteknek számonkérése a közös órákon az egyik résznek ismétlés, a másiknak okulás. Azután az is közkincsévé lesz az osztálynak; egyik tanul a másiktól, a minnek szintén megvan a maga pædagogiai jelentősége. Szellemi uniformist nem kell a növendékekre erőszakolni, kivált azon a fokon, hol az már a fejledező egyéni hajlamok különbözősége miatt amúgy is lehetetlen.

Az elágazó egységes középiskola ügye még koránt sincs eldöntve. Általában ma úgy itélik meg a kérdést s azt hiszem, helyesen — hogy didaktikai szempontból mindenesetre jobb, ha nincs elágazás, de a korai pályaválasztás elkerülése céljából mégis

e szervezet felel meg minden oly város culturális igényeinek, a hol csak egy középiskola van.

De bármikép dől el az elágazó egységes középiskola ügye, a jogosítások kérdése addig is, de kisebb mértékben még azután is, nehéz teherként súlyosodik az egész középiskolai oktatásra. E nehézség megszüntetésének vagy legalább csökkentésének a vágya tartja folyton napirenden a jogosítások ügyét mindenfelé, ezért jut mindenfelé a középiskola kérdése abba a harmadik stadiumba, mely szerint *a hülönböző iskola-typusok megmaradjanak, de jogosítás tekintetében egyenlők legyenek.*

A középiskolai kérdés e harmadik stadiumával a magyar pædagogiai közvéleménynek annál behatóbban kell foglalkoznia, minél kevésbé van még ez a kérdés megérve arra, hogy megvalósítsák.

II.

Eddigelé az volt a jogosítások alapelve, hogy minden középiskola arra a főiskolai tanulmányra *jogosít*, a melyre tantervénel fogva egyúttal *elő is készít*. Ez az elv megfelel a mai államkormányzati elveknek, mely a közszolgálatban való alkalmazást a rákészüléstől és az erről szóló diplomától teszi függővé; de megfelel a középiskolai oktatás egész eddigi fejlődésének is, mely szerint a középiskola nem csak általában derék, művelt embereket akart nevelni, hanem egyúttal előkészíteni bizonyos szaktanulmányra. Az eddigi usus szerint a gymnasium mindenre előkészített, azért mindenre jogosított is; a reáliskola csak a technikai tanulmányokra készített elő, azért csak a műegyetemre és egyéb technikai és gazdasági főiskolák látogatására jogosított. S ime most egyszerre arra a gondolatra bukkantunk, hogy maradjanak meg az iskolák annak, a minek szánták őket, azaz készítsenek elő azokra a tanulmányokra, a melyekre eddig készítettek, de azért jogosítsanak másféle tanulmányok folytatására is.

A kérdésnek ily kiélézése meglehetősen visszásnak tünteti föl első pillanatra az egyenlő jogosítás eszméjét. Lássuk, mivel okolja meg a mi legnagyobb pædagogiai elmélkedőnk, *Kármán*, az ő idevágó javaslatát. «A tétel utolsó pontja (t. i. az egyenlő jogosításról szóló pont) — úgy mond kongresszusi előadásá-

ban * . . . bővebb indoklásra köztünk nem szorul. Általában csak szegénységgel menthető, ha az ifjúságot különböző művelődési szükségletek kielégítésére nem utalhatjuk sajátos tanulmányi renddel bíró intézetekbe, hanem egyazon intézetbe össztereljük a nevelés közösségének nagy kárára. A középfokú oktatás szabad megoszlásának azonban szükségképeni következménye ötödik, utolsó tétel. Semmiféle irányt, mely eleget tesz a köznevelés ama feladatának, hogy a nemzeti köztudat egységét biztosítja s egyébként is megfelel értelmi fokozatát tekintve a középoktatás színvonalának, nem szabad úgy sujtani, hogy jogosúltságra nézve egy más iránynyal szemben alább rendeltessék. Nem szabad előnyt adni egyik iránynak sem az egymással való versenyzésben; ez mindenképen meggátlása az egészséges fejlődésnek. Egyes tudományos körök veletlensége ebben senkit el nem téveszthetnek . . . . Oly szakiskolának, mint az egyetem, nem szabad elzárkóznia egyetlen kellőképen előkészült embertől sem, bármily irányban nyerte az illető műveltségét . . . Hadd gazdagodjék műveltségünk az által, hogy különböző irányban és sokféle módon készült egyének dolgoznak épületének emelésén.»

Szabadelvű és szép felfogása az iskolázásnak; valóságos tanszabadság a középiskolán, méltó a gondolatszabadság korához. Kármán tehát a gymnasium, reáliskola és a kettő között esetleg még mintegy átmenetül alakulandó egyéb iskolák (mondjuk: reálgymnasium) számára is teljes egyenjogúságot sürget. Szavaiból arra lehet következtetni — bár a kivitelt módoszatát nem említvén, nem elég biztosítással — hogy ő a mai iskolák tantervének minden változtatása nélkül bocsátaná a reáliskola tanulóit is bármely pályára, mert fölteszi róla, hogy a szükséges előismereteket magán úton majd megszerzi magának.

E teljesen liberális felfogással szemben némi ovatosságra int a németek példája. Így a szintén elég szabadelvű *Paulsen*, a ki egyike az iskolaügy legalaposabb ismerőinek, csak a reálgymnasium számára sürgeti a gymnasiummal egyenlő jogosítást, de a theologiai és a historiai meg philologiai szakra készülő reálgymnasiumi növendékek a görög nyelvből kötelesek lennének vizsgát tenni. Az 1890-iki nagy német enquête hasonlóképpen némi korlátokat állít az egyenlő jogosítás elé, midőn kimondja, hogy minden érettségi

* A II. Egyetemes és Országos Tanügyi Kongresszus Naplója . . . .

bizonyítvány jogosít bármely főiskolai tanulmányra, de a gymnazistának ha műegyetemre megy, a reálistának pedig ha a tudományegyetemre megy, külön vizsgát kell tennie a rajzból s esetleg a mennyiségtanból és természettudományokból, illetve a reálistáknak a classikus nyelvekből, mely vizsgák alól azonban a tanári kar egyes kiváló jelöltekét részben vagy egészen föl is menthet.* — A német felfogás szerint tehát az ő három középiskolai típusuk teljesen érintetlenül maradna; ha valamely tanuló azonban olyan főiskolai tanulmányokat akarna fölkeresni, melyre középiskolája eredetileg nem készít elő, e nemű hiányait magánúton kellene pótolnia és erről magánvizsgálatot tennie.

A harmadik megoldási mód az volna, melyet nálunk az Orsz. Közoktatási Tanács állandó bizottsága ajánl. E javaslat több iskola-typust terel; a mostani gymnasium (görögpótló tanfolyam nélkül) és reálistkola közé a viszonyokhoz alkalmazkodó szervezettű reálgymnasiumot akar iktatni, még pedig vagy egy modern nyelvvel (francia, angol, olasz) vagy valamely természettudománnyal és rajzzal. Ezek közül azonban csak a mai gymnasium és az új reálgymnasium jogosítana minden főiskolai tanulmányra, a reálistkola nem. — E javaslat, nem számítva a középiskolák szervezeti reformjára vonatkozó részét, a jogosítás kérdésében a *Paulsen* álláspontján áll, azzal a különbséggel, hogy a reálgymnasistáktól nem kíván külön vizsgát a görögből a theologiai és classica philologiai szakra sem. Azt hiszem azonban, a kivitel alkalmával ebben is kénytelen lenne követni *Paulsent*.

Tulajdonkép tehát három tervvel állunk szemben: 1. teljes egyenlőség a jogosításban, minden föltétel nélkül; 2. teljes egyenlőség, a hiányzó előkészületnek magántanulás és vizsgálat útján való pótlásával (1890-iki német enquete); 3. a gymnasium és reálgymnasium egyenlősége, pótló vizsgálattal a görögből (*Paulsen*), vagy minden vizsgálat nélkül (K. T. állandó bizottsága).

Ha most e különböző javaslatok értéke felől akarunk tisztába jönni: első pillanatra szabadelvűségénél fogva legtetszetősebbnek látszik a Kármán terve, a művelődés teljes szabadsága, ha ugyan így tervezte Kármán az ő rendszerét; de véleményem szerint ép ez a terv valósítható meg legkevésbé. Ha a közművelődésnek

* V. ö. Verhandlungen über Fragen des höheren Unterrichts. Berlin, 1891.

legrationálisabb útját-módját akarnók megjelölni, akkor a Kármán tervét bizonyára kiváló hely illetné meg. Csakhogy most nem valamely rationális systema megalkotásáról van szó, hanem a mi tényleges középiskolai oktatásunknak továbbfejlesztéséről. A Kármán terve nem csak közoktatásügyünk mai rendszerébe nem illik bele, hanem ellenkezik egész államkormányzatunk mai alapelveivel is. A köztisztviselők alkalmazásának föltétele manapság minálunk és egész Európa-szerte nem annyira a képesség, mint inkább a hivatalos képesítés; ehhez képest már a középiskola is nem csupán nevelő iskola, hanem némi szakszerű előkészítésnek is az iskolája. Hogy ez helyesen van-e így, nem vitatom. De annyi bizonyos, hogy nem áll módunkban megváltoztatni; nekünk kell hát hozzá alkalmazkodnunk iskolaügyi reformjainkban. Senki sem tagadhatja például, hogy az ó-classikai műveltségnek fordítások és egyéb segédeszközök által való alapos megismertetése a latin és görög nyelv tudása nélkül is elegendő volna műveltségünk alapjainak a megvetésére; hogy tehát magának a latin és görög nyelvnek ismerete nem egyéb, mint előkészítés a tudomány-egyetem facultásaira. Az sem szenved kétséget, hogy a mennyiségtan-geometriai ismereteknek, különösen pedig a geometriai rajz technikájában való ügyességnek ama nagy mértéke nélkül is, melyet ma nem csak a reáliskola, hanem a gymnasium is megkíván tanítványaitól, teljesen eleget tehetnénk korunk művelődési kívánalmainak, részt vehetnénk korunk cultur-munkájában; hogy tehát ez ismeretek szintén előkészítő tanulmányoknak tekintendők a műegyetemi és egyéb gyakorlati pályákra. Már pedig valakithatározottan *előkészíteni* és ezzel *képesíteni* bizonyos tanulmányokra, s aztán mégis bármire másra is *jogosítani* — sehogysem illik bele mai közoktatási szervezetünkbe. Ez ellen bizonyára magok a főiskolák tiltakoznának első sorban.

Az 1890-iki német iskolaértekezlet álláspontja elvileg szintén teljes egyenlőséget kíván a különféle középiskolák jogosítása tekintetében, de a gyakorlatban azzal a megszorítással, hogy ha valamely tanuló olyan főiskolai tanulmányra akarna beiratkozni, a melyre középiskolája nem készítette elő, akkor magánúton szerezze meg a szükséges előkészültséget s erről vizsgálatot tegyen. Jó oldala e tervnek, hogy fölszabadítja a tanulót ama sociális *prædestinatio* alól, melyet a különböző fajú középiskola látogatása reá rótt, és a mely természetesen főleg a reálgymnasium és reáliskola növendé-

keit sujtotta, kik előtt a tudomány-egyetem csarnokai zárva voltak. Azaz hogy zárva vannak most is, mert az értekezlet e javaslatát a német tanügyi kormányok tudtommal eddig még meg nem valósították. A mi reáliskolai tanulóink a latin nyelvi cursus és az ehhez fűződő jogosítások által sokkal kedvezőbb helyzetben vannak. Gyöngye oldala a német enquete javaslatának az, hogy magántanulást föltételez. Utóvégre a szülő nem azért küldi nyilvános iskolába a fiát, hogy aztán esetleg még magánúton is kelljen őt a főiskolai tanulmányokra készítenie, a mi különben sokszor nagy nehézségekkel is járna. A mi reáliskolai latin nyelvi cursusunk e bajon is sokkal ügyesebben segít magának az iskolai szervezetnek a keretében.

A *Paulsen* javaslata, mely a gymnasium és reálgymnasium egyenjogosítását sürgeti, ránk nem alkalmazható. De mindjárt alkalmazható lesz, mihelyt a Közokt. Tanács *állandó bizottságának* a javaslata megvalósul. E javaslat arra az álláspontra helyezkedett, hogy nálunk a gymnasium és reáliskola jogosítása nem lehet egyenlő, vagyis hogy jelenlegi középiskolai rendszerünk mellett az egységes jogosítás ki nem mondható. Hanem a K. T. állandó bizottságának a javaslata egyúttal középiskolai oktatásunk rendszerének a reformját is szükségesnek mondja, különösen kívánatosnak tartja többféle iskola-typusnak a fölállítását a viszonyokhoz és szükségletekhez képest, a többek között a mai görög-latin gymnasium és a reáliskola közé egy új iskola beékelését latinnal és egy modern nyelvvel vagy bővebb természettudománnyal (reálgymnasium). E teljesen új és eredeti rendszer mellett aztán mindama középiskolák egyenlő jogosítással birnának, a melyekben a latin nyelvet tanítják. A tulajdonképeni reáliskola tehát ki lenne közülök zárva. Annak át kellene változnia reálgymnasiummá, hogy egyenlő jogosítása legyen a többi iskolákkal. — Látni való, hogy a K. T. állandó bizottságának a javaslata inkább a középiskolai oktatás rendszerének a reformjával foglalkozik, semmint az egységes jogosítással.

Hogy tisztán a jogosítás kérdésénél maradjunk, még arra a kérdésre kell megfelelnünk: helyes-e a K. T. állandó bizottságának ez az álláspontja, mely a mai gymnasium és reáliskola egyenlő jogosítását nem tartja megengedhetőnek? Azt hiszem, az elmondottak fölmentenek engem annak a bővebb megokolásától, hogy én ez álláspontot középiskolai oktatásunk mai szervezete mellett feltétlenül helyesnek tartom. Magát középiskolai oktatásunk mai szer-

vezetét korántsem tartom kifogástalannak; de e szervezeten belül a jogosítás kérdésének liberálisabb megoldását, mint az nálunk érvényben van, nem annyira a középiskolai, mint inkább a főiskolai oktatás érdekében tartanám helytelennek. A mai realista latin nélkül egyáltalán nem mehet az egyetemre; görög nélkül sem látogathatna némely studiumokat. E tárgyakból magánúton kellene készülnie, a mi szülőre is, tanulóra is nagy teher volna, és még sem vezetne eredményre, mert ez a magántanulás a legtöbb esetben nagyon gyöngye előkészületet adna az illető tanulónak, úgy hogy azzal a főiskolák még kevésbé érhetnék be, mint a mai tanulók sokat gáncsolt készülségével. De meg valószínű is, hogy kevés reáliskolai tanuló élne a kapott kedvezménnyel; nem menne olyan főiskolai szakra, a melyre a középiskola nem készítette elő, mert maga is belátná, hogy nem oda való, nem boldogulhat azon a szakon. Minek mondanánk ki tehát csupán a hangzatosság kedvéért olyan szabadságot, a mely káros is, fölösleges is? Véleményem szerint a mai középiskolai oktatás rendszerében a jogosítás kérdését nálunk nem lehet jobban megoldani, mint a hogyan az meg van oldva.

III.

Érinteni akarom még röviden középiskolai oktatásügyünk jövőjét is. Inkább csak a létező bajokra és ezek kapcsán ama vezérelvekre akarok rámutatni, a melyeknek a középiskolai reformban irányadóknak kell lenniök, semmint részletes tervvel föllépni.

A középiskolai kérdés sarkpontja, mely legtöbb nehézséget okoz és mely körül minden reform értéke megfordul, véleményem szerint amaz ellentét, melyben *nemzeti közművelődésünknek kulturális és művelt társadalmunknak sociális érdekei állanak* a középiskolai oktatás terén.

Nemzeti kulturánk szempontjából a középiskolának az a legfőbb feladata, hogy olyan egyéneket és oly művelt társadalmat neveljen, melyek részt tudjanak és akarjanak venni a nemzet nagy cultur-munkájában; megértsék korukat, koruk uralkodó eszméit; lelkesedjenek nemesebb törekvéseiért. Az iskola akkor teljesíti e részben méltókép hivatását, ha korunk művelődését minél behatóbban megérteti és minél jobban megkedvelteti növendékeivel; ha igazán művelt embereket nevel, nem pedig egyoldalú, felületes

félművelteket. Nem épen sok tudás kell ide, hanem inkább okos megértése korunk művelődésének, főleg pedig lelkesedés érte. Mert csak így lehet rá bizton számítani, hogy a nemzet minden polgára be fogja tölteni tudni és akarni a reá váró szerepet hazánk művelődési törekvéseiben.

Erre nézve mindenekelőtt jól ki kell választani a tanítás anyagát, hogy az valóban korunk művelődési szükségleteinek feleljen meg. Nagy baj, hogy nálunk oly kevés igazi pædagogus és kulturpolitikus van, úgy hogy a tanítás anyagának a megválasztását is csaknem kizárólag szaktudósokra kell bízni, kik aztán legfőbb feladatuknak a saját szakmájuk egyoldalú cultiválását tartják. Ennek nyoma nagyon meglátszik középiskolai tanterveinkben, úgy a gymnasiumin, mint a reáliskolain, főképen a reáliák s legjobban véleményem szerint a geometria tananyagán, mely határozottan túllépi a középiskolai oktatás feladatát, a közművelődés követelményeit.

Korunk műveltségét csak akkor értjük át kissé mélyebben, ha legalább fővonásaiban *történeti fejlődését* is látjuk; másrészt nemzeti műveltségünk megértéséhez és méltatásához meg annak *egybevetése* ad legalább némi útbaigazítást valamely művelt nép virágzó culturájával. De sem a történeti fejlődés áttekintése, sem az összehasonlítás nem terjedhet ki a középiskolán a közművelődés egész körére, hanem csak arra a körre, mely az egész nemzetre és az egyesekre is legnagyobb és legáltalánosabb hatással szokott lenni, mely ennélfogva az ifjúságra is legjótékonyabb nevelő hatással van, t. i. a *szépirodalomra* s legfeljebb még a *történetírásra* és *szónoklatra*. E szempontok megadják a fonalat, a melynek a művelődési anyag megválasztásában kell bennünket vezérelnie.

E művelődési anyag zömének nagyjában azonosnak kell lennie minden művelt ember birtokában, mert csak így lesznek ezek képesek a nemzeti cultura közös nagy munkáján egyesült erővel dolgozni; *az út és mód azonban, mely e közös művelődési anyag elsajátításához vezet, nem csak hogy lehet eltérő is, hanem bizonyos tekintetben szükséges is eltérőnek lennie.* Az ókori műveltség megismeréséhez eljuthatunk úgy az ókori classikus nyelvek, mint fordítások által; a nyugoti culturát sem tanácsos csupán a németből ismerni meg, mikor a francia és angol is elvezet e célhoz, sőt sikerrel használhatók itt is a fordítások is.

Természetes, hogy az így különböző úton elsajátított közös művelődési anyag nem lesz minden részében azonos és egyenlő értékű; de erre a szellemi uniformisra nem is szabad törekedni. Minél több forrásból merít közművelődésünk, annál gazdagabb lesz az úgy tartalomban, mint színezetben; annál kevésbé lehet aztán féltetni akár az egyoldalúságtól, akár valamelyik idegen cultura jármától.

E közművelődési szempontból tekintve mai középiskolai oktatásunkat, teljességgel nem lehetünk azzal megelégedve. Gymnasiumunk főképen művelődésünk történeti alapjainak, a görög és római műveltségnek, ismertetését vette föl tantervébe, de a rendelkezésére álló idő csekélysége miatt ezt a célját is csak nagyon hiányosan éri el. Mikor már anyira vinné tanítványait, hogy kissé bátrabban olvashatnának, vége a középiskolai cursusnak. Így aztán csupa töredék az, a mit olvasnak; az is inkább kinlódás, mint olvasás. Ideje volna egyszer már belátnunk, hogy oly nehéz studiumban, mint a görög és római művelődés ismerete, kellő óraszám nélkül semmire sem mehetünk. Ha korlátozni akarjuk az ókori irodalmi remekeknek eredetiben való tanulmányozását, azt ne a szükséges óraszám megvonásával tegyük, hanem a görög-latin gymnasium számának a csökkentésével. Tanulják kevesebb intézetben és kevesebben a latin és görög nyelvet, de a kik azért tanulják, hogy ez úton ismerkedjenek meg a classicus műveltséggel, azok aztán alaposan tanulják. Vagy szervezzünk reálgymnasiumokat, a hol csak a latint tanítanak, a görögöt nem, de aztán alaposan; a görög irodalom remekeit pedig a magyar nyelvi tanítás keretében, vagy akár külön, fordításban ismertetnék. Én helyeselni tudnék olyan középiskolát is, mely a latin nyelvet csak épen olyan mértékben tanítja, hogy a tanuló a tudomány-egyetem jogi és orvosi facultásán a latin nyelvben való teljes tájékozatlansága miatt fenn ne akadjon. Ilyen lehetne a mai reáliskola, ha a francia nyelv helyett (elágazással a kis városokban, külön a nagyobbakban) a latin nyelv tanulását rendes tárgyképp lehetővé tenné. De ez esetben föltétlenül megkivánnám a görög és latin irodalmi műveltség főbb jelenségeinek fordítások által való megismertetését. Meg kellene ezt kívánni a mai reáliskolától is sokkal nagyobb mértékben, mint teszi. A francia és német reáliskolákban jóval több classicus-fordítást olvasnak, de véleményem szerint még azokban sem eleget.

Mint az ó-classikai nyelvekkel és irodalmakkal, körülbelül hasonlóképp áll a dolog a modern nyelvekkel és irodalmakkal is. Mai középiskolai tanulmányuk semmiesetre sem elég arra, hogy csak némileg is biztos alapját vethetnék meg egy modern nagy cultur-nép művelődése ismeretének és a mienkkel való egybevetésének. Hogy gymnasiumunk nem tud megbirkózni a latin és görög mellett még a némettel is, tehát három nehéz idegen nyelvvél, az csak természetes. De a reáliskola modern nyelvi tanítása sem felel meg céljának; sem az olvasmányon alapuló tájékozódás a német és francia irodalomban nem elégséges arra, hogy reálistáinkat nemzeti irodalmunkkal gyümölcsöző egybevetésre képesíthetné, sem maga a nyelv nem válik reálistáinknak annyira sajátjukká, hogy azt későbbi tanulmányaikban eszközül használhatnák. Azonfelül a világirodalom nevezetesebb jelenségeinek fordításokban való ismertetése a modern művelődési viszonyok ismertetésénél is szükséges volna mindazon esetekben, a mikor eredetiben nem lehet eleget olvasni.

Szóval a középiskola mai idegen nyelvtanítása nálunk meglehetősen meddő, közművelődésünknek kevés igazi hasznot hajt. Kevesebbet markolni, de többet fogni sokkal hasznosabb dolog volna. Két idegen nyelvnél többet középiskoláink még kevesebb mennyiségtani és természettudományi ismeretek mellett sem bírnak meg eredményesen. Ne egy iskolába zsúfoljunk bele több nyelvet, hanem különböző iskolákban taníttassunk többféle idegen nyelvet. Szerzetes iskolákban, főleg papnevelő székhelyeken, lehetne *latin*, *görög*, német vidékeken *latin*, *francia* (vagy *angol*), magyar vidéken *latin*, *német*. A modern kultura óriási gazdagsága mellett hiábavaló kísérlet a művelődésben teljességre törekedni az egyeseknél; teljességet csak nemzeti művelődésünk egészében kell kívánnunk, annak úgy tartalmában, mint forrásaiban.

Valóban ideje lenne már egyszer az idegen nyelvtanítás terén megrögzött visszaéléseknek, főleg a felületességnek és határozatlanságnak véget vetnünk. Lássuk be valahára, hogy egy idegen nyelvnek elsajátítása oly mértékben, a melyért egyáltalán érdemes idegen nyelvet tanulni, komoly, odaadó munkát és nem csekély időt kíván. És ne kapkodjunk az idegen nyelvi tanítás *céljának* a kitzzésében. A középiskola feladata valamely idegen cultura megismerését kívánja, mihez elegendő a *nyelv értéke* s nem föltétlenül szükséges a beszélése; a főiskolai szaktudományok érdekei

hasonlóképp az idegen culturnépek nyelvének az *értését* kívánják ; a középiskolai idegen nyelvtanítás természete (tömegtanítás meg-megszakított órákon) szintén csak a *megértést teszi lehetővé*. Erre kell tehát fordítanunk összes erőnket, nem pedig elforgácsolni hiábavaló kísérletekre a nyelvnek élőszóbeli és írásbeli gyakorlati használatára. (V. ö. Bartos Fülöp idevágó dolgozatait.)

Az iskola munkájának intenzitását, de egyúttal a növendékek lelki mélységét, erkölcsi jellemének kialakulását veszélyezteteti iskolai életünknek egy másik baja is, a *túlterhelés*. Jól tudom, hogy tanügyi körökben nem nagy népszerűsége számíthat az a meggyőződés, hogy mai középiskolai rendszerünk túlterheli az ifjúságot. Egyrészt féltik középiskoláink színvonalát, a mi egészen tiszteletre méltó motivum ; másrészt meg visszahatás ébred ép legjobbaink lelkében a nagyközönségnek ama valóban jogosulatlan lármája ellen, mely nem közművelődési okokból kiindulva sürgeti a a tananyag kevesbítését, hanem tisztán abból az egyéni érdekből, hogy a hanyag fiút könnyebben át lehessen csusztatni az iskolákon. Mindez azonban nem tarthat vissza bennünket a kérdés objectiv vizsgálatától.

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, hogy *absolut túlterhelést* én sem látok ; vagyis nem hiszem, hogy a középiskolák mai tananyagát középtehetségű tanuló rendes iskolázási viszonyok közt (jó tanár, jó módszer, jó tankönyvek, gondos hygienia, nem túlszűfolt osztályok) testi és szellemi egészsége veszélyeztetése nélkül meg ne bírná. Minthogy azonban a legtöbb esetben nem tanítunk rendes, normális viszonyok közt és valószínűleg még jó sokáig nem is fogunk tanítani, azért *tényleg* van túlterhelés. Azt azonban szintén ki kell jelentenem, hogy még normális viszonyok közt is többnek tartom középiskoláink tananyagát, mint a mennyit középiskolai tanuló igazi szellemi élvezettel, tehát haszonnal fel bír dolgozni. Jól tudom, hogy a tanulás nem szórakozás, hanem komoly munka. De ha nem jár vele a munka gyönyöre, akkor nincs benne köszönet. Nem hogy megszeretné a tanuló a tanulást, érdeklődnék az igazság iránt, megbecsülné a közművelődés munkáit és gyümölcseit, hanem ellenkezőleg mindezt kínzójának, ellenségének fogja tekinteni. És ne feledjük, hogy az ifjúkori benyomások az egész életre elkísérnek bennünket. Az ilyen tanulásból aztán nem haszna, de kára van a közművelődés ügyének.

Igen nagy és főleg igen sokféle az a képzettömeg, melyet a

tanulóknak a mai középiskolán el kell sajátítaniok, úgy hogy az elsajátításban kimerülve sem kedvök, sem idejük nincs rá, hogy az elsajátított képzetekkel magoktól is tovább foglalkozzanak; összekapcsolgassák, egybevevessék már meglevő többi képzeteikkel; szóval hogy igazán szellemi sajátjukká tegyék őket. Legnagyobb részük lassankint kihűl, vagy elhalványodik tudatukban. Látszatra dolgozás ez csak, a felelésre, vizsgálatra, de nem a lélek számára. Aztán meg hol marad a tanulónak ideje az öntevékenységre, egyéni hajlamainak megfelelő magánmunkára? E nélkül pedig nevelhetünk chablonszerű tuczat-embereket, de nem határozott, erős karaktereket. Szorgalmas tanulóinknál a szellemi kimerültség és közöny, a hanyagoknál pedig a kötelességmulasztás megszokása iskoláinknak egyik mindennapi jelensége manapság. L. bővebben Erkölcsei nevelés az iskolában cz. kongresszusi előadásomat (Magyar Pæd. VI. évf. vagy a Kongr. Naplóban).

De hogy segítsünk e bajon? Mindenesetre első sorban normális tanítási viszonyok teremtésével. A míg e téren mindent meg nem tettünk, addig nincs jogunk e czélból a tantervhez nyúlni. De aztán a tantervet is revideálnunk kell e szempontból is. Csak hogy nagyon ovatos kézzel kell lenyesnünk bármit is belőle, nehogy a legfontosabb ágakat messzük le, melyek a legdúsabb termést hozták volna. Általában nézetem szerint azt vehetjük zsínórmértékül, hogy *tanterveink általános közművelődési elemeit, melyek korunk kulturális életének a megértéséhez föltétlenül szükségesek, semmiben meg nem rövidíthetjük; ellenben a tisztán szak tanulmányi előkészítő elemekben a legszigorúbb oekonomiát kell tanusítanunk.* Úgy a hazai, mint az egyetemes történelem és irodalom legfontosabb jelenségeinek, azután a természetnek ismerete föltétlenül a közművelődés általános köréhez tartozik. Nem tartozik azonban oda a *puszta nyelvismeret*, mert ez csak eszköz, s ha felületes, ennek is rossz; nem tartozik oda a *mennyiségtani és geometriai ismeretek mai nagy bősége* sem középiskoláinkon. Ezekből a középiskola közművelődési anyagához csak annyi tartozik, a mennyi a természettudományok főbb törvényeinek a megértéséhez okvetetlenül szükséges. A többi mind előkészítő anyag a műegyetemi tanulmányokra.

Az 1849-ben szervezett osztrák gymnasium, mely nálunk is irányadóul szolgált, a reáliskolával folytatott szenvedélyes harca hevében azt a végzetes hibát követte el, csakhogy megtartsa joga-

sítási privilegiumait, hogy mindenféle szaktanulmányi előkészítésre vállalkozott. Igazi egységes iskola az osztrák is, meg a magyar gymnasium is, melyben a leendő humanista ép úgy köteles előkészülni a reális pályákra, mint viszont a réalista a humanus pályákra. De hát szükséges-e, hogy a leendő pap, tanár, jogász és orvos ép úgy elsajátítsa a geometriai rajzolás technikai készségét és az algebra nem éppen legegyszerűbb tételeit, mint a hogy viszont a leendő mérnök, építész és kemikus eredetiben olvassa a görög és római irodalom remekeit? Úgy szintén nevezhetjük-e azt gondos tanügyi-ökonómiaának, hogy az elemi iskola ama növendékei, a kik középiskolába fognak menni, kénytelenek legyenek az elemi IV. osztályból menni át a középiskolába s addig ott olyan dolgokat tanulni rosszul, a mit a gymnasiumban úgy is megint tanulni fognak, de sokkal jobban? Nem volna-e éppen tanterv-ökonómiai szempontból nagyon szükséges elfogadni *Kármán*nak azt a javaslatát, hogy az elemi iskolából egy évet a középiskolához csatoljunk, a mely e szerint kilencz évfolyamból állana?

Azt hiszem, mind ehhez nem fér kétség. De ez elvek megvalósítása, különösen a szakszerű előkészítés ökonómiaája ismét szervezeti változtatásokat, különösen pedig nem egységes középiskolát kívánna, hanem éppen ellenkezőleg többféle, de legalább is kétféle iskola-typust, egy humanus és egy reális irányú középiskolát.

Vajon mi hát az, a mi a többféle iskola-typusnak akadályára van? Miért van hát az egységes középiskolának oly sok híve? — Ennek oka azokban az *állami* és *sociális* érdekekben van, melyek egyrészt az iskolai administratio lehető egyszerűségét, másrészt a szülők részéről a gyermekek iskoláztatásának lehető kényelmességét kívánják, különösen a korai pályaválasztás és egyik iskolából a másikba való átlépés nehézségeinek az elkerülését. Ez állami és sociális érdek oly nagy szerepet játszik a középiskolai oktatás újabb történetében, hogy kötelességemnek tartom némileg e kérdést is megvilágítani.

A modern kulturállamok bonyolult gépezetének sok képzett munkásra van szüksége, azért az állam abban a mértékben kezdte befolyását érvényesíteni a közép- és főiskolai oktatásra, a mily mértékben fejlődött kormányzata és szaporodtak szükségletei. Míg régen az iskolák általán a felekezetek kezén voltak és felekezeti érdekeket szolgáltak, újabban mind nagyobb lesz mindenféle az állami iskolák száma, sőt az állam a nem állami iskolákra is

mind jobban kiterjeszti befolyását, hogy ellenőrizhesse annak a művelt osztálynak a képzettségét, melynek munkásságára oly nagy mértékben rászorult.

Az államnak mind nagyobb lett a szükséglete képzett munkásokban, másrészt mind nagyobb lett a kínálat is. Az államok demokratiai szervezete ugyanis minden polgárnak megengedi az államkormányzatban való részvételt, a ki csak megszerzi a hozzá való képzettséget. Nem csak megengedi, de többé-kevésbé jól javadalmazza is, úgy hogy a modern demokratikus államokban mindinkább nő azok száma, a kik közszolgálatból akarnak megélni. Az addig elnyomott, szegény, jogtalan néposztályok szinte özönlenek az aránylag olesó iskolákba, hogy ott számba vehető költség nélkül, de kellő szorgalom által magoknak képzettséget, vagyis inkább arról szóló bizonyítványokat és ezzel közszolgálatra jogot szerezzenek. Régen sokkal kevesebb állami vizsgálatot tettek, sokkal kevesebb diplomát osztottak ki; de aránylag sokkal többen keresték föl az iskolát magáért a tanulásért, a tudásért. Manapság az emberek túlnyomó nagy része nem azért jár iskolába, hogy ott tudásszomját oltsa, hanem tisztán azért, hogy lehetőleg kevés munka árán megszerezze magának a szükséges bizonyítványokat, s majdan a kenyeretadó diplomát. Nincs ezen mit csodálkozni, sem pedig bosszankodni. Mióta a világ fennál, ez volt mindig a munkás fölfogása a munkaadóval szemben: minél kevesebb munka árán minél több haszonhoz jutni. Ez nem a közművelődés kérdése, ez szociális kérdés. Csakhogy éppen ez a baj, hogy a modern társadalmi és állami rend az iskolázásnak oly nagy fontosságú kulturális kérdését is szociális kérdéssé változtatta át.

Ez a szociális szempont lépten-nyomon belekapaszkodik iskolaügyünk magasabb szárnyalásába, s húzza lefelé. Valóságos betegsége ez korunk oktatásügyének, mely inficiálja lassanként az egész társadalmat. Ez egészségtelen felfogás szerint az iskola és a tanár a munkaadó államnak tisztán ellenőrző bureauja és hivatalnoka, a kiktől minél több napszámos-furfanggal minél kevesebb fáradság árán kell kicsikarni a jogosító ellenőrzési bárczát. Ha valaki tanul és tud az iskolában, az igen szép dolog. A fődolog azonban nem az, hogy tanuljon és tudja, hanem az, hogy ha nem tanul és nem tud is, akkor is ép úgy megkapja a bizonyítványt. Azért aztán a jó szülő feléje se néz gyermekének és az iskolának, a míg baj nincs. Ha azonban egyszer

intó czédulát kap, kétségbeesve szaladgál igazgató és tanár nyakára kér, könyörög, fenyeget, ígér, tán még veszteget is, nem hogy gyermekét jobban tanítsák, hanem hogy elnézőbbek legyenek iránta. Természetes aztán, hogy a tanulónak is igen korán meg kell tanulnia becsülni a bizonyítványt; annak jósága érdekében egy kis csempészést vagy másnemű ravasztságot is szabad elkövetnie. Mert ha valamit nem tud, azért semmi nagyobb baja nem esik, ellenben ha rossz bizonyítványt visz haza, vége a barátságának.

A nagyközönség a maga tömegével épen ily egészségtelen irányban befolyásolja az iskolázás egyéb kérdéseit is, így nevezetesen a *tanterv és a szervezet kérdéseit*. A jelszava itt is nem az: minél jobb tanterv és iskolai szervezet, hanem minél kényelmesebb iskolázás. Hallanak valamit a túlterhelésről, s mindjárt telekiabálják vele a világot, nem mintha meg volnának róla győződve, hanem mert itt is alkalom nyílik könnyíteni egyet az erősebb munkán. Fülökbe jut az egységes középiskola jelszava, egy olyan iskoláé, mely mindenre előkészít és mindenre jogosít; leveszi tehát a szülők vállairól a korai pályaválasztás terhét és megszabadítja őket azoktól a költségektől, a mikbe tán gyermekük neveltetése kerülne, ha messze földre hajlamuknak megfelelő iskolába kellene őket küldeni. Természetes tehát, hogy a nagyközönség előtt az egységes középiskola nagyon népszerű eszme lett; de ismét nem azért, mintha tán meg volna róla győződve, hogy az egységes középiskola tökéletesebb tényezője lesz a nemzeti közművelődésnek, mint a mai gymnasium vagy reáliskola, hanem tisztán azért, mert ez lenne a legkényelmesebb és legolcsóbb iskolázási rendszer.

Ez egészségtelen irányzatot a modern állami és társadalmi rend teremtette meg, azt tehát nincs hatalmunkban teljesen megszüntetni. De meg bizonyos határig jogos is az adózó polgárnak az a kívánsága, hogy legalább részben az ő költségén fentartott iskolák megfeleljenek szükségleteinek. Azonfelül, mint minden rossznak, ez irányzatnak is megvan a maga jó oldala is; sokkal nagyobb tömegeket nyer meg a nemzeti közművelődés számára, mint a régi iskolák. A helyett tehát, hogy e rendszer ellen hiábavaló küzdelmet folytatnánk, inkább arra kell törekednünk, hogy megtartva jó oldalát, nagy tömegeknek bevonását a közművelődés körébe, lehetőleg ellensúlyozzuk, sőt ha lehet, egészen megsemmisítsük káros következményeit, a felületességet a tanulásban, a közönyt a művelődés magasabb érdekei iránt, a

materiális szempontok túlságos cultiválását a közoktatás szervezésében. Arra kell törekednünk intézkedéseinkkel is, hogy a tanulás élvezje, az iskola rendeltetése felől helyesebb felfogás kapjon lábra a nagyközönségben is; hogy a műveltséget, az elme és szív javait jobban megbecsüljék; szóval hogy az iskolát ne oklevélgyárnak tekintsék, hanem valóban közművelődési intézménynek.

Elismerve tehát a sociális szempontnak jogosságát közoktatásunk egész rendszerében mindaddig, míg az erősebben nem támadja meg az iskola kulturális érdekeit: kérdés ezekután, hogy tegyünk eleget a társadalom sociális érdekeinek úgy, hogy közművelődésünk érdekei se szenvedjenek erősebb csorbát az iskolában. A közművelődés érdekei, mint láttuk, többféle iskola-typust és általában az iskolaélet nagyobb szabadságát és változatosságát kívánják; ellenben a sociális érdekek egységet és szorosan megszabott egyformaságot. Ez ellentétes két érdek összhangba hozatala a középiskolai kérdésnek a lényege; *ezeknek ellentétességében rejlik a kérdés nehézsége, sőt teljesen kielégítő megoldásának a lehetetlensége* legalább addig, míg a classikus nyelveknek helyet kell adnunk a középiskolai oktatásban.

Mindenesetre a középiskolai kérdésnek azt a megoldását kell ez idő szerint a leghelyesebbnek tartanunk, mely az iskolázásnak minél nagyobb szabadsága és változatossága mellett minél kevesebb akadályt gördít a szülők sociális érdekeinek a kielégítése elé. Ilyen volna véleményem szerint a Közokt. Tanács állandó bizottságától is ajánlott egységes jogosítású középiskolai rendszer, ha tán nem is egészen az állandó bizottságtól ajánlott formában. Így pl. az *olasz* nyelv középiskolai tanítását és a külön *természettudományi* cursust nem látom megokolva; az egységes jogosítás körébe pedig a *reáliskolát* is beillesztendőnek tartom olyanformán, hogy a mostani latin nyelvi cursust a francia mellett egy középiskolájú városokban alternative kötelező tárgygyá tenném.

A kivitelre nézve egyáltalán még bővebb tanulmányokat kell tennünk. Így nem hagyhatjuk figyelmen kívül hazánknak annyira különböző ethnographiai viszonyait sem; német ajkú vidékeken pl. inkább a francziát kellene a reáliskola fő nyelvi studiumává tenni, magyar vidéken természetesen a németet. Nagy városokban lehetne elágazás nélküli; kisebb városokban elágazó tanfolyamú iskolákat állítani. Általában az iskolaéletnek a mostaninál nagyobb szabadságot kell adni. Figyelembe kellene

venni azokat a kísérleteket is, melyeket más nemzetek — főleg a németek — tettek a középiskolai reform terén, így különösen a *frankfurti* gymnasiumi rendszert, mely modern idegen nyelvel kezdi a tanítást s ez által három évfolyamból álló közös alapot szerez valamennyi középiskola-typusnak; figyelemre méltó az *allonai* rendszer is, a melyben a reálgymnasiumnak és reáliskolának van közös alapja.

Ezekben kívántam rámutatni azokra a főbb hiányokra, melyekben mai középiskolai oktatásunk szenved, és azokra az irányadó eszmékre, melyeket reformjánál tekintetbe kell vennünk. Ezek alapján azonban még korántsem érzem magamat feljogosítva hogy részletes középiskolai reformjavaslattal lépjek föl; mert részletes programmal állani elő, részletes megokolás nélkül, lehet helyes bürokratikus eljárás, de semmiesetre sem e Társaság munkairányába illő dolog. Legyen szabad előadásom végeztével a főbb elveket még egyszer összefoglalnom és megvitatásra ajánlanom.

1. A középiskolai kérdés megoldásának a nehézsége a közművelődési és sociális érdekeknek sok tekintetben ellentétes helyzetéből folyik.

2. A középiskola közművelődési jellege megóvandó, sőt erősebben kidomborítandó. E célból a gymnasium humanus irányú képzése a mainál számra kevesebb, de sokkal behatóbb nyelvi studiumoknak az erősítése, fordításokkal való kibővítése és a mennyiségtan-geometriai tanulmányoknak a közművelődés követelményein túl nem terjedő művelése által mélyítendő. A reáliskolán is erősítendőek a közművelődés általános elemei, főleg a nyelvi tanulmányok mélyítése, fordításokban az ókori művelődésnek is behatóbb ismertetése és a szakszerű előkészítésnek a középiskola körén túl nem terjedő művelése által.

3. A túlterhelésnek helyesebb tanterv-oeconomiai intézkedésekkel úgy iparkodjunk elejét venni, hogy ez által tanterveink közművelődési elemei csorbát ne szenvedjenek. E célból szükséges, hogy a gymnasiumi cursus az elemi iskola IV. osztályi évfolyama hozzá csatolásával 9 éves legyen; továbbá szükséges, hogy a gymnasium csak a humanus, a reáliskola pedig csak a reális főiskolai tanulmányokra készítsen elő.

4. Nemzeti műveltségünk egységének a biztosítása céljából szükséges, hogy a közművelődés általános elemei minden fajta kö-

zépiskolán egyaránt taníttassanak ; másrészt azonban ép közművelődésünk gazdagsága érdekében kívánatos, hogy a művelődésnek különböző forrásait nyissuk meg — főleg idegen nyelv tekintetében — nemzeti műveltségünk számára. Ehhez képest különböző középiskoláink tantervének a közművelődés általános elemeire nézve egységesnek kell lennie, de a szakszerű előkészítés, valamint a művelődés idegen nyelvi segédeszközei tekintetében a helyi viszonyok szerint különböző legyen.

5. Az iskoláztatás megkönnyítésének, különösen a korai pályaválasztás elkerülésének sociális szempontja érdekében kivételkép megengedhető, hogy oly kisebb városban, hol csak egy középiskola van, második idegen nyelv tanítására alternatíve kötelező két különböző nyelvi cursus nyíttassék.

6. Ugyancsak sociális szempontok teszik kívánatossá azt is, hogy jogosítás tekintetében a különböző iskoláknak lehetőleg egyenlő előnyöket, általában pedig a mostaninál nagyobb szabadságot adjunk. A műegyetemnek be kellene érnie a gymnasium csekélyebb mennyiségűtan-geometriai, a tudomány-egyetem jogi, orvosi és modern philologiai szakának pedig a reáliskola csekélyebb latin nyelvi előkészítésével is.

Azt hiszem, hogy ez elvek megvalósítása előbbre vinné középiskolai oktatásügyünket; jótékony hatással volna nemzeti kultúránk jövő fejlődésére: azért kérem a mélyen tisztelt Társaságot, hogy hozzájárulásával az elveknek nyomatékot adni szíveskedjék.

*

Felolvasásomra érdemleges vita a Pæd. Társaságban az Elnök kívánsága következtében az idő előrehaladottságára és a tárgy nagyságára való tekintetből nem fejlődött. Csak az Elnök és Waldapfel János tettek néhány észrevételt, melyekre én az Elnök jogos kívánságának akarván eleget tenni, nem éltem a zárószó jogával. Minthogy azonban a kérdések tisztázása céljából ellenvetéseiket nem tartanám helyesnek válasz nélkül hagyni, legyen szabad itt mondanom el észrevételeimet. — *Heinrich Gusztáv* elnök az én eszméim ellenében kifejtette a maga álláspontját, mely szerint többféle iskola-typust tart ugyan szükségesnek, de úgy hogy *mindegyik iskola készítsen és jogosítson minden főiskolai tanulmányra*. E terv lényegében az egységes iskolának mindenre jogosító eszméjéhez annyira közel áll, hogy szinte azt kérdezhetnénk: akkor hát minék a többféle iskola-typus? Az én véleményem

szerint azonban ép, ez a mindenre képesítés tette tönkre a mi gymnasiumunkat; azért én ezzel szemben, főképen az előkészítés megosztása tekintetéből, szükségesnek tartom a mai két fő iskola-typusnak, a gymnasiumnak és reáliskolának, a fentartását, illetőleg a *magyar gymnasium humanus jellegének a restituálását*; a művelődés nyelvi segédeszközei tekintetében azonban a két főtypusnak további, de mégis korlátolt megosztását megengedhetőnek, sőt szükségesnek tartom. Okaimat felolvasásomban elmondottam. — *Waldapfel* a nélkül, hogy okait bővebben kifejthette volna, hibáztatta, hogy én a középiskola tananyagában általános közművelődési és szakszerű előkészítő elemeket különböztetek meg, mert szerinte a szakszerű képzés is a közművelődéshez tartozik. Ezt senki kétségbe nem vonta. Jogászaink, orvosaink, tanáraink, technikusaink szakszerű tudományos képzettsége bizonyára lényeges eleme a magyar közművelődés összességének. Ebből azonban még nem következik, hogy e speciális szakszerű közművelődési elemeket minden művelt embernek el kell sajátítania, tehát hogy azok a közművelődés általános elemeihez tartoznának. E megkülönböztetés nem az én találmányom, tanterveinkben is benne van, a dolog természete is igazolja. — Másik ellenvetése az volt *Waldapfel*nek, hogy helytelen szembeállítani a közművelődés érdekeit a nagyközönség *sociális* érdekeivel, mert hiszen a közművelődés egyik lényeges része a *sociális* életnek, avval semmikép sem ellentétes. Ez is igaz, ha a *sociális* életnek oly széles körű *philosophiai* értelmezést adunk, a hogyan *Comte* értelmezte. De fejtegetéseim eléggé világosan mutatják, hogy én — lehetőleg kerülve a magyar ember előtt nem nagyon kedvelt *philosophiai* műszókat — a *sociális* érdekeket inkább úgy értelmeztem, a mint manapság az irodalomban is szelvében értelmezik, és a mely jelentésben a társadalom, a közönség külön érdekeit jelenti szemben a nemzeti közös érdekekkel. Persze, hogy hiba az egyéni boldogulást a nemzeti közös érdekek rovására *cultiválni*; de ezt az ellentétet nem én csináltam meg, hanem a modern élet. Én csak rámutatok és az iskolában lehetőleg orvosolni szeretném. Helyes, ha az iskolát közös nagy elvek alapján egységesen *concipiáljuk*; de az már nem helyes, ha azzal a számtalan behatással nem számolunk, melynek napjainkban az iskola alája van vetve. — *Waldapfel*nek arra a harmadik megjegyzésére pedig, hogy nem érti ellenséges álláspontomat a matematika- és geometriával szemben, feleljenek a következő statisztikai adatok: Európa államainak legújabb gymnasiumi tantervében a reáliák (földrajz, természetrajz, természettan, mennyiségtan, geometria, rajz) óraszámja az összes óraszámhoz képest (a tornát — minthogy nincs mindenütt — nem számítva): a francziáknál 19%, a sászoknál 21.7%, a bajoroknál 22.8%, a poroszoknál 24%, az osztrákoknál 26.5%, nálunk most 28.7%, a K. T. állandó bizottságának a javaslatában már 30%.

Azt hiszem, ehhez nem kell commentár. (Csakhogy az illető államokban az óraszám sokkal nagyobb, mint nálunk, s a reáliák absolut óraszámá is még a kis százalék mellett is nagyobb, mint nálunk eddig volt. — *Szerk.*) Nem a reáliák iránt vagyok én ellenséges indulattal, hanem a humaniorákat szeretném visszaállítani arra a polczra, a melyet jellemképző hatásuknál fogva a középiskolai oktatásban el kellene foglalniok nálunk is, mint elfoglalnak a külföldön.

BALOGH PÉTER.

AZ ISKOLA ÉS A PARASZTSOCIALISMUS.*

Oly kérdéssel kívánok foglalkozni, mely égető sebe lett a társadalomnak és rövid idő alatt felrázta a közönyből és a részvétlenségből azokat a köröket is, melyeknek érdeklődésére társadalmi kérdések iránt józan fölvel nem mert volna számítani senki.

Talán mondanom is felesleges, hogy a rohamosan elhatalmasodott parasztsocialismust értem, mely égető társadalmi seb gyógyítása végett minden emberileg lehető elkövetni mindegyikünknek kötelessége; mert a kötelesség elmulasztása — ha a baj továbbterjedésének gátat nem vetünk — előre kiszámíthatatlan következményekkel járhat. Én nem szeretek rémképéket festeni, de tartok tőle, hogy az így bekövetkezhető jövőt vér- és lángszín nélkül megfesteni nem lehetne. Ez nem frázis. Az egykor dú Szigiliában már piros az ég az égő városházak lángjától s már piros a föld a kenyérért kiáltók véréből. Az ilyen láng pedig könnyen átcsap a második szomszédba is.

Szóval a baj gyógyításával foglalkozni köteles minden illetékes tényező. S ki volna erre illetékesebb, mint ez a társaság, melynek hivatása az, hogy a magyar nevelésügynek irányt szabjon, illetőleg kijelölje a nemzeti fejlődés során szükségessé váló újabb célokat.

Ezt a munkáját azonban sikeresen csakis úgy teljesítheti, ha a való élettel közvetlen érintkezésben áll, és kezét mintegy rajta tartja a nemzeti élet ütőerén, hogy annak minden lüktetését megérezze. Akkor tudhatja csak, mire van szüksége a szünetlen fejlődő

* T. tagtársunk akadályozva volt, hogy ezen odaszánt fölolvását Társaságunkban előadja, de érdekes actualitása miatt nem akartuk közlését tovább halasztani. *Szerk.*